

Anyanyelvünk épségéért

Málnási Ferenc

Erdélyi anyanyelvoktatás — irodalmunk tükrében XXX.

Anyanyelvi oktatásunk egy új oktatási rendszerben (III.)

„S a' Tsángó Magyar is Polgártársunk lenne!”
(Csokonai Vitéz Mihály)

Csokonai jóslata talán most válik valóra, amikor Moldvában, a moldvai csángók körében, az ötvenes években elindult anyanyelvoktatás rövid idő múlva megszűnt, s '89 után újra és újra a politika előterébe kerülve, meg-megtorpanva, elindult valami, s szerény eredmények is látszanak már. S 2011. január elseje után a magyarul tudó fiatalok, öregek kérhetik a magyar állampolgárságot, s talán megtorpan az a mérhetetlen asszimiláció, amely e szerencsétlen sorsú népcsoportot nem nemzeti, hanem vallási elnyomás súlya alatt ma is tartja. De elindult az önszerveződés, megalakították a érdekvédelmi szervezeteiket, elindult és lassan-lassan bővül az iskolákban is az anyanyelv, a magyar nyelv oktatása, bár az európai normákkal és a román törvényekkel összhangban álló kérelmek sorsát a helyi adminisztráció sokszor elszabotálja.

Csoma Gergely: *Moldvai csángó magyarok* (Corvina Könyvkiadó, Budapest, 1988) könyvének utószavát *Domokos Pál Péter* írta. Ennek alapján foglalom össze röviden a csángók anyanyelvi oktatásának történetét,

Az Erdély keleti és déli határán, a Szeret forrásvidékétől egészen a Vaskapuig húzódó Kárpát-gerinc, a Duna Fekete-tengerig futó bal partjával, majd a Prut folyó teljes jobb parti oldalával körülrzárt területen 1068-ban a kun nép alapította meg országát, amelyet latinosan *Kumániának* neveztek. Ez a szomszédság az Árpád-ház kihalása utánig, Kunország déli része *Havaselve* nevű vajdaságának 1324-ben történt megszerzéséig és a *Kunország* északi részéből *Karabogdánia*, későbbi nevén *Moldva* 1352-ben történt vajdasággá fejlődéséig tartott.

Erdély együttes területén István király századában a már megkeresztelt magyar nép él, hozzá tartoznak a székelyek is, Kunországban pedig pogány kun nép. II. Endre (1176 k.–1235) a határvédelemre 1211-ben behívta a Német Lo-

vagrendet, ezt a védelmet a rend a Barcaság körüli Kárpát-gerinc mindkét oldalán ellátta. De a lovagok oly durván éltek vissza kiváltságaikkal, hogy a király bennük „kígyót látott kebelén, parazsat ölében és egeret tarisznyájában”, így 1225-ben kiűzte őket, és helyükre magyar határvédőket telepített. Ezek a Kunországba telepített határvédő magyar katonák a mai Moldvában élő *csángó magyarok* első csírái. Ők a moldvai és hétfalusi csángó magyarok ősei... A „csángó” elnevezés a régi magyar nyelvben egykoron használatos „*csáng*” ige származéka, ami annyit tesz, hogy „kereng”. Első előfordulása az 1400-as évek tájára tehető. Egyes vélemények szerint a csángók a magyarság Etelközben maradt részei, maradékai.

A pápa a pogányokból keresztényt akart formálni... *Róbert érsek* engedélyt és felhatalmazást kért a Szentatyától, aki legátusává nevezte ki őt, és felhatalmazta, hogy mindent tegyen meg, amit szükségesnek lát. Róbert pápai legátus maga mellé vette Béla királyfit, a trónörököst, a későbbi *IV. Bélát* (1206–1279), a veszprémi, pécsi, erdélyi püspököt, papságot, népet és kevés katonaságot, s Kunországba indult velük. Milkó városában megkeresztelte Borz Membrók kun fővezért, és családját, s a kun népet, s *Theodorik* néven szentelt egy püspököt, s egy komolyabb csoport maradt az új püspök segítségére. Ez volt a második magyar csoport, amely Kunországba került, és azóta is utódaiban ott él. Ők szintén a moldvai, valamint a hétfalusi csángó magyarok ősei. A kun nép ama pillanat óta hódolt népe a magyar királynak, aki címei között hordta a „*Rex Cumaniae*” címet is.

1239-ben mintegy 40 ezer kun család Magyarországra való áttelepülésre kért és kapott engedélyt. Helyükre a Balkánról pásztornép vándorolt, ez a nép az ortodox vallás híve volt.

1246-ban Szörénytornyán már említik a második római katolikus püspökséget a volt Kunország legnyugatibb csücskén.

A XV. század elején *Husz János* Prágában új vallást hirdetett meg. A magyar királyok nem tűrték az új tanítást, és a huszitákat kiűzték Magyarországról, akiknek legerősebb fészük a Szörényi bánóság volt. Két papjuk, *Tamás* és *Bálint* vezetésével kivonultak, Havaselvén végighaladva Moldvában Alexandru cel Bun befogadta őket, a Prut folyó partján telepedtek le, megalapították Husz városát. A husziták itt fordították le a *Bibliát*, amelynek eredeti fordítása ma is lappang valahol, egyik másolatát a *Müncheni Kódex* őrizte meg. Záró szakasza megmondja, hogy ki, hol és mikor írta le a fordítást.

1571-ben Tatros város plébánosának, a szegedi származású Thabuk Mihály ferencesnek sikerült Husz és Roman vásárvárosokból, valamint azok környékéről mintegy kétezer huszitát visszatérítenie a katolikus hitre. Ezt Vaszari György, a kameníci lengyel püspök magyar titkára jelenti az apostoli nunciusnak. A visszatértek lelki gondozására tizenkét felszentelt papot kért. Havaselve és Moldva katolikusainak lelki vezetését a XVI. század végétől a bákói püspökség veszi gondozásba. A bákói püspökség, minthogy Milkót a tatárok teljesen elpusztított-

ták — mintegy örökösként kezdi meg életét, s a lelki gondozást az obszerváns (szigorú) és a konventualista (minorita) ferencesek végzik.

Az Erdélyből kiűzött magyar jezsuitáknak kiváló patrónusa akadt az olasz *Bartolomeo Brutti*, a vajda kancellárja személyében, aki a vajdát, Petru Şchioput olyannyira megnyerte a katolikus ügynek és a jezsuitáknak, hogy az Terebes községét ötven magyar katolikus családdal, két malommal és két szőlővel nekik ajándékozta. A vajda egy *Jászvásárott* építendő *jezsuita iskola* számára is segítséget ígért, nyolcszáz munkást bocsátott rendelkezésre. Ebben az időben készült egy kimutatás Moldva lakóiról, az 50 ezer moldvai lakos közül 20 ezer magyar katolikus. A reformáció is eljutott Moldvába, a *lutheránus Sommer* nevű lévita *Kutnár* városában ekkor alapította a *két moldvai vajdaság legelső iskoláját*.

Róma a protestáns hatások kivédésére misszionáriusokat küldött. E célból alapította 1622-ben a *Hitterjesztés Szent Kongregációja*, a „*Sancta Congregatio de Propaganda Fide*” nevű intézményt. A misszionáriusokat a Szentszék olyan országokba és területekre küldte, ahol az államvallás nem a katolikus volt, a „hitetlenek” területére, „in partibus infidelium”, azzal a feladattal, hogy az ott élő katolikusok számára a vallásgyakorlat engedélyezését kikényszerítse. Minthogy a kér román vajdaság görögkeleti államvallást követett, Róma oda is misszionáriusokat küldött, főként a minorita ferencesek rendjéből, akik egy „missziós főnök” vezetésével érkeztek működésük színhelyére. Ennek fő kötelessége volt, hogy minden évben írásbeli jelentést küldjön Rómába, ezek a Szent Kongregáció levéltárában 1622-től kezdve tájékoztatnak a moldvai katolikusok lelki és életkörülményeiről.

Az 1623 és 1895 közötti időszakból *ötvennél több*, Moldvában működő *missziós főnök* nevét ismerjük, de közöttük *egyetlen magyar sincs*. A legfőbb baj az volt, hogy *az olasz misszionáriusok nem értették magyar híveik nyelvét*. A gyónás „ita”-ra és „non”-ra egyszerűsödött, aminek se a gyónó, se a gyóntató nem vette semmi hasznát. *Évszázadokon át hiába könyörögtek anyanyelvükbeli papért a moldvai csángó magyarok, nem kaptak...* A legelső jelentést Bogoslavits András küldte, benne arról számolt be, hogy Bákó városában 100 magyar katolikus ház áll, Román városában 72 magyar ház, Szucsávában két templom és 68 magyar katolikus ház, egész Moldvában 26 630 lelket számlálva. 1646-ban fontos jelentést küldött *Marcus Bandinus* érsek is. *Codex Bandinus* néven ismert írása a bejárt helységekből 1020 családfőt talált, nevüket is megadja. *Kálnoki Sámuel* udvari kancellárius jelentése szerint temploma és plebániája van: Tatros, Sztánfalva, Gorzafalva, Forrófalva, Terebes, Szabófalva, Románvásár, Jászvásár, Kutnár, Husztváros, Galac, Neme, Szucsava és Moldvabánya helységekből, és itt a legbuzgóbb magyar nép él, akiknek legnagyobb nehézségük az, hogy papjaik nem tudják sem a magyar, sem a román nyelvet, s így a misszionárius atyáknak ezeken a nyelveken nem tudnak gyónni.

De írtak panaszlevelet maguk a csángó magyar katolikusok is magyar és párhuzamosan latin nyelven. 1671 októberében a szabófalvi keresztyének.

1761. január 6-i madéfalvi vérengzés, a *Siculicidium* (székelyek leölése) után a Moldvába menekült székelyek lelki gondozását *Zöld Péter* szervezte meg, börtön-

be vetették, megszökött, hívei után elment Moldvába, öt év alatt bejárta Moldva valamennyi csángó magyar faluját, és Erdély püspökének, *Batthány Ignácnak* 1780. október 7-i felhívására jelentés tett tapasztalatairól. Azt írja: A magyarok maradványai jelenleg kilenc plebániára felosztva, magokat „csángó magyar”-oknak nevezték és nevezik mai nap is. Mindnyájan a moldvait, vagyis az oláht éppen úgy ismerik és beszélik, mint a magyart, jóllehet ezt sokban eltérőleg ejtik ki, mint mi magunk. A misszionárius atyák mint tisztán olaszok, kik sem az oláh, sem a magyar nyelvet nem beszélik. Zöld Péter magyar és oláh nyelven beszélő papokat kért. Pápai intézkedés történik, a Szentatya rendelete értelmében minden misszionárius a missziós területén élő nép nyelvéből köteles vizsgát tenni, de a pápai rendeletnek gyakorlati haszna nem volt.

A XVIII. század végén az osztrák Oztellovitz kapitány katonai térképet készített Moldváról, Ausztria pedig konzulokat küldött Jászvásárra, akik számszerűleg nyilvántartották a lakosságot, a csángó magyarokat is. Gatti konzul 1801-ben 13059 katolikus magyar lélekről számol be, Raab konzul 1822-ben már 40 ezer magyart említ. Minorita szerzetesek érkeznek Moldvába, de a fizetség elmaradása miatt ez az út sem járt sikerrel. 1838-ban P. Gegő Elek néprajzilag és történelmileg ismerteti Moldvát, Döbrentei Gábor Borszéken megbeszélést folytatott az ott tartózkodó Arduini moldvai püspökkel és Petrás Incze János titkárral, s a kérdéseire adott válaszok a *Tudománytár* 1842-i számában meg is jelentek.

Időközben a tudomány is fölfigyel a moldvai csángó magyar kérdésre: Munkácsi Bernát, Kunos Ignác, Szarvas Gábor, Rubinyi Mózes, Jerney János, a német Gustav Weigand, a finn Yrjö Wichmann és mások. Könyvek sora születik, a *Szent László Társulat* három küldötte bejárja Moldvát, útjukról *Utazás Moldva Oláhhonban* címen könyvet írnak (Marosvásárhely, 1868). Carol Auner bukaresti kanonok német nyelven írja meg könyvét: *A moldvai magyar telepek történeti vázlatja*, melyet Pacha Ágoston magyarra fordít és a Szent László Társulat 1908-ban ki is adja. Wichmann finn professzor *Északi és bétfalusi csángók szótárát* adja ki 1930-ban. Moldvában hivatalos népszámlálást 1859-ben tartottak első ízben. Az adatok a *Population de la Moldavie* második fejezete 29. lapján: „A magyarok, kiket »csángóknak« is neveznek, Bakó, Roman, Tekucs stb. vármegyékben azok több községében laknak. A történészek tanítása szerint ezek a magyarok Husz János tanítását követve, jelentős számban telepedtek le Moldvában...” E népszámlálás vallási és nemzetiségi adata 37 869 magyarról tud, akik közül 14756 lélek Román megyében, 22426 pedig Bakó megyében él. Moldvában 49 katolikus templom is áll a 229 ortodox templom mellett.

Az 1905-ben tartott román népszámlálás adatai között már hiába keressük a moldvai csángó magyarok adatait. „A népesség megoszlása” című fejezetben „nem román, idegen” szóval nevezi meg a néhány ezer csángót, mégis az 1555544 ortodox, 106752 zsidó, 888063 katolikus és 2169 protestáns lakóról szól, „a nemzetiség fogalmát nem lehet szigorú tudományossággal alkalmazni... az anyanyelv kutatása sem kecsegtetne sikerrel” — állapítja meg a kötet, mert „a

nem románok legnagyobb része olyan körülmények között és olyan állapotban van, hogy a legnagyobb jóindulat és szándék mellett se felelhetne a kutató kérdéseire”. E mondatból az sejlik ki, hogy az „állapot” szó iszonyú írástudatlanságot, iskolázatlanságot takar.

1910-ben újabb hivatalos népszámlálást tartottak Romániában, az 1912. évben megjelent kiadványban teljességgel hiányzik a nemzetiségi és az anyanyelvi, illetve a vallási adat. Mindössze annyit tudunk, hogy akkor Moldvában 121 római katolikus templom állott és 36 román nyelvű óvoda működött.

Az 1930. évi népszámlálás szerint Moldvában 2433396 lélek közül 2145683 ortodox vallású román, 20964 magyar nemzetiségű, 2250678 román, 23894 pedig magyar anyanyelvű. Vallás szerinti megoszlásban 2145683 fő ortodox, 2423 görög katolikus, 109253 római katolikus, 1402 református, 122 pedig unitárius.

A mai kutatások alapján a csángók teljes létszáma kb. 310000 fő, melyből kb. 103000 magyarul beszélő. Moldvában kb. 243000 (magyarul tudó: 60 ezer). A Barcaságban kb. 20000, a Gyimesekben kb. 20000. Maga a csángó név a Romániában élő magyar nyelvű kisebbségi népcsoport összefoglaló neve. Három fő csoportjuk van: a *moldvai csángók*, a *gyimesi csángók* és a *barcasági csángók*. Az Új Magyar Tájszótárnak a csángó népnévvel az alábbi szócikkek hozhatók kapcsolatba:

1. csáng — kolomppal, v. rossz csengővel lármásan kolompol, csenget.
2. csángál — lassan bandukol, andalogva megy.
3. csángál — rosszul harangoz, csacsog, fecseg, labdát úgy dob, hogy az félre esik; ugrál, aggat.
4. csángat — rosszul csenget.
5. csángó — melléknév vagy főnév, gyors táncdallamfajta, melyre csárdást járnak; ügyetlen kisgyermek, csavargó.
6. csángós — melléknév, olyan (ökör), amely járás közben a lábával kaszál.

A csángó szó ma ismert első írásos említése egy 1443. június 8-i adománylevélben található, amelyben Ștefan moldvai fejedelem (Ștefan cel Bun fia) Sanga Illyésnek adományozza Văsești és Băsești falvakat. A második említés 1556-ból való, a háromszéki Maksán említik „Michael *chango*”t, 1560-ban a szintén maksai Csángó Andrást (lásd *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, II. kötet).

A szó eredetéről több elmélet is született:

1. A székely nyelvjárásból származik:
 - *csángál* (1. rosszul, fülsértően harangoz, 2. hamisan énekel 3. csacsog, fecseg) szóból, azaz a csángó az, aki „hamisan”, „fülsértően” beszél (lásd: sziszegő beszéd). Egyesek a *csángó* szót az *elcsángál*, azaz „elkószál, elcsavarog” értelemmel hozzák összefüggésbe, ám a székely nyelvjárásokban sem az *elcsángál* szó, sem a *csángál* szó „kószál, elkóborol” jelentése nem létezik.
 - a *csángat* (csenget) szóból, azaz a *csángók* azok, akik a csengőt, kolompot viselő teheneik után elkóboroltak (például ezt tartja a pusztinaiak népi etimológiája is).

2. A mezősegi vagy a tiszai nyelvjárásokból ered:

Kallós Zoltán közlése szerint a Mezőségen a fiatal kóborló legényt „*csángó*”-nak hívják, az Új Magyar Tájszótár szerint Nyíregyháza környékén a csángó szót „csavargó” jelentésben használják.

3. A besenyők *kangar* törzsének nevéből származik:

A vitatott hitelességű *Csiki székely krónika* arról ír, hogy 1049-ben a *bessus*-ok (besenyők) Csángur Pál vezetésével beütnek a Székelyföldre. Talán ide vezethető vissza az az elmélet, miszerint a csángó eredetileg is népnévet jelölt, méghozzá a nyolc besenyő törzs három *kangar* (*csangar*) népét. Az viszont tény, hogy meglepően szoros kapcsolat létezett Moldva és az erdélyi besenyő csoportok közt, amit az is bizonyít, hogy például a háromszéki besenyő szállásterülethez (Karatna, Volál, Peselnek stb.) tartozó Kézdiszentlélek faluban Alexandru cel Bun moldvai fejedelem felesége, Losonczi Margit, vagy szeretője, Apor Kata támogatásával épült templom 1401-ben.

4. A „*csángat*” (=”kiabál”) szóból ered.

A barcasági Apácán így magyarázzák a csángó szó eredetét: „Hát, *csángók*, mert itt vót a határ. S akkor vót a vár, s akkor mikor veszély vót, akkor harangoztak, meggyújtották a szalmát, hogy »vigyázzatok, mert veszély van«, s akkor ezért mondják, *csángók*, mert mikor jött az ellenség, akkor zergettek kiabáltak, s akkor azt mondják, hogy »csángáltak«. Akkor innen eredett a csángó szó.” A szomszéd falusiak mondják az apácaiakra. Ez a kifejezés utal a csángóknak a székelyekéhez hasonló határőrizeti szerepére.

A moldvai csángók kisebb része, az *északi csángók* a magyar nyelv olyan változatát beszélik, amely sok vonásában a *középkori magyar* nyelvet őrzi. Számos olyan régi szavuk van, amely a mai magyar nyelvből már eltűnt (*filjesz*, *abét*, *bücsü*, *csúkmony*, *eszüdni*, *jü*, *külpis* stb.), ezenkívül sok román jövevényszót is használnak. Ma ez a magyar nyelv egyetlen önálló *regionális dialektusa* (vagyis nem csupán a magyar nyelvjárások egyike, hanem az *irodalmi nyelvtől erősen különböző nyelvváltozat*). A moldvai csángók nagyobb része a székely nyelvjárásokhoz hasonló nyelvváltozatot használ, csak több benne a régies szó és nyelvi forma, illetve a román kölcsönzés, mint a mai székelyek nyelvében.

Ennek megfelelően kell megszervezni, szélesíteni a moldvai csángó gyermekek anyanyelvi oktatását, visszavezetni őket az anyanyelv világába, ahonnan a politikai, vallási elnyomás a legkülönbözőbb módszerekkel igyekezett és igyekszik ma is elvezetni egy másik — a román nyelv — világába, asszimilálni őket, s megtartani őket a román nyelvű katolicizmus körében. A *Petrás Ince János* gyűjtötte *Csángó Himnusz* sorai éppen e megmaradás mellett szólnak, s reméljük, az „apák őrizte szép nyelvünket” nem sikerül elpusztítani:

Csángó magyar, csángó magyar,
Én Istenem mi lesz velünk?
Mivé lettél, csángó magyar?
Gyermekeink, s mi elveszünk!

Ágról szakadt madár vagy te,
Melyet apáink őriztek,
Elvettette, elfeledve.
Elpusztítják szép nyelvünket!

Egy pusztába telepedtél,
Halljuk, áll még Magyarország,
Melyet országnak neveztl.
Úristenünk, te is megáldd!

De se országod, se hazád,
Hogy rajtunk könyörüljenek,
Csak az Úristen gondol rád.
Elveszni ne engedjenek.

Idegen nyelv bébortja nyom,
Mert mi is magyarok vagyunk,
Olasz papocskák nyakadon.
Még Ázsiából szakadtunk.

Nem tudsz énekelni, gyónni,
Úristen, sorsunkon segíts,
Anyád nyelvén imádkozni.
Csángó magyart el ne veszítsd!

Kiadványaink

2016-ban megjelent

